

Скулптурна глава от Плиска (резюме)

Валери Григоров

В: Археология, 2006, 1-4, 235-247

Цел на настоящата статия е да представи едни нов паметник (скулптура на човешка глава), открит през 2006 г. при консервационни дейности на “Цитаделата” в Плиска.

Скулптурата е с размери 40x29x30 см и представя мъжка глава, брахикранен тип. Лицето е овално, малко издължено, със високо оформени скули и с мустаци (обр. 1). Дясната буза е гладка, а на лявата са връзани две дълбоки завити нагоре и назад линии. Гледана в полупрофил лявата половина на лицето силно наподобява на животинска (лъвска) муцуна (обр. 2). Върху главата е изобразен плитък полусферичен шлем, а зад тила се спуска забрало (наметка-предпазител), отстрани с две спускащи се ленти. Изображението представя воин на средна възраст. Позата на главата е тържествена. Лицето е обърнато фронтално, със строго, властно, застинало изражение. Добре нивелираната и гладка основа показва, че предназначението на главата е било да стои свободно върху постамент.

Още при първата информация за намирането на главата мненията и оценките на специалистите не бяха еднозначни. Причини за скептицизма на някои от тях бяха преди всичко случайните обстоятелства на откриване, както и необичайният характер на паметника – той се различава категорично от античните скулптурни изображения, а в средновековните центрове на Първата българска държава не са известни подобни паметници. Единствената досега документирана скулптурна глава е открита при разкопки на южната крепостна стена в пласт от ранния период в Плиска. Тя обаче е доста примитивно изработена – прилича по-скоро на маска и не може да бъде използвана като аналог. В публикацията си за проучванията на южната крепостна стена в Плиска през периода 1971-1974 г. Ив. Захариев дава информацията, че е била намерена още една скулптурна глава на млад мъж с шлем и подобно на главата намерена при Цитаделата е с отчупена долна част на брадата (Захариев 1979, 120). За съжаление в публикацията липсва илюстрация, която да послужи за по-сигурно сравнение и идентификация. При направената проверка във фонда на музея в Плиска главата не беше открита. Сходството при описанието на двете изображения засилва подозрението, че вероятно се касае за един и същи паметник, който може да е загубен през 70-те години преди да му е било направено фото и графично документиране, за да бъде отново намерен три десетилетия по-късно. Тази възможност изглежда логична, но с наличната информация не може да бъде безспорно доказана.

В един по-широк културен контекст първите асоциации, които паметникът предизвиква, са с изображенията на т.нар. “кумански баби”, чийто лица са също

така стилизирани и грубо оформени (обр. 3). Освен общата близост в изразните средства обаче съществуват и редица стилови разлики, които категорично отделят скулптурната глава от Плиска от “куманските” изображения. Друга възможност за културни релации представят раннотюркските скулптури (обр. 5). Иконографските разлики с находката от Плиска обаче също не позволяват те да бъдат използвани за преки паралели.

Сред паметниците на скулптурната пластика от средновековна България са известни няколко животински фигури предимно лъвски фигури открити в Плиска (обр. 6), в Преслав и в аула на хан Омуртаг. Като изразни средства и техника на изработка те са близки на скулптурната глава от Плиска. Откриването им в три от големите владетелски центрове показва, че съществуват определени потребности от изработката на скулптурни паметници, свързани с изграждането и обновяването на владетелските резиденции в България през IX в.

Друг важен паметник, носещ информация за скулптурните възможности на старобългарското общество, е скалният релеф на Мадарския конник (обр. 7). В профил главата от Плиска донякъде напомня на релефа, но за съжаление лошата запазеност на конника ограничава възможностите за по-детайлна съпоставка.

Сред скулптурните паметници от средновековна България специално внимание заслужава един мраморен релеф с изображение на воин (обр. 8), който кореспондира най-тясно със скулптурната глава от Плиска. За съжаление липсата на сигурни данни за археологическата среда, в която е намерен, е причина на паметника да се гледа с голяма предпазливост.

Извън сферата на скулптурните паметници, човешки изображения се срещат върху различни предмети и произведения на металопластиката. Сред най-изразителните примери е конникът, представен върху кана № 2 от съкровището от Наг сент Миклош (обр. 9), който показва редица близки стилови особености със скулптурната глава от Плиска. Сравнително многобройни са изображенията на човешки глави и на паметниците на малката металопластика. Известни са десетки приложения, звънчета, медальони и амулети (обр. 10), в които основен сюжет е мъжката глава. Преобладават схематизираните изображения, но се срещат и лица с подчертани портретни характеристики.

От анализа на споменатите паметници се вижда, че мотивът “човешка глава” не е изолирано явление и се открива в различни жанрове на изобразителното изкуство. Традицията, до която главата стои най-близо, може да се свърже в изображенията на паметници на металопластиката. По всяка вероятност изработката ѝ е била вдъхновена от иконографията на металопластиката, но е реализирана чрез каменната пластика. На тесните връзки между металопластиката и скулптурата обръща внимание още Н. Мавродинов, който дори допуска, че е възможно златари да са се занимавали с художествената изработка и на архитектурни украси.

Откриването на паметника в центъра на Плиска, до дворците на българските владетели, неизбежно повдига въпроса дали скулптурата не представя изображението на някой от ханове. Монументалното стоене, тържествената поза и респектиращото властно излъчване говорят, че това е била една необикновена личност. Многобройните надписи върху колони от първата половина на IX в, поръчани от българските владетели, свидетелстват за провеждането на една

целенасочена политическа доктрина, целяща да създаде идеологическо внушение за новият авторитет и престиж на владетеля. Не случайно, в един от надписите, намерен при Чаталар специално се отбелязва, че Омуртаг украсил с два лъва новопостроения от него аул на река Тича (Бешевлиев 1935, № 11, 43, 98).

Въпреки, че на този етап е трудно да бъдат посочени други по-категорични доказателства, редица белези и характеристики на скулптурната глава от Плиска ми дават основание да я свържа със стила на старобългарското изкуство от VIII-IX в. Политическият контекст от първата половина на IX век е благоприятната среда за появата на подобни скулптурни фигури, като изработката на главата може да се приеме за израз на засилената идеологическа демонстрация на българските владетели от този период.